

project. Het wordt goed zichtbaar wie zijn psychoanalytische en filosofische inspiratiebronnen zijn: Freud, Klein, Bion, Lacan, Spinoza, Kant, Sartre, Merleau-Ponty. Grote namen, belangrijke grondleggers voor het hedendaagse denken. Ook leunt het boek in belangrijke mate op het proefschrift dat Thys in 2006 schreef over fascinatie.¹ Mijns inziens zou het boek aan kracht winnen door daarnaast meer plaats in te ruimen voor recentere denkers uit de psychoanalyse en filosofie. Ik ben nieuwsgierig naar ideeën vanuit de neuropsychanalyse en de intersubjectieve benadering, maar ook vanuit bijvoorbeeld feministische theorieën. Over de plaatsbepaling van het lichamelijke in psychoanalyse, de relatie tussen het lichaam en trauma, de onderlinge plaatsbepaling tussen affecten en voorstellingen zijn de laatste jaren boeiende nieuwe inzichten ontwikkeld.

Een monster is een proefstuk om te oordelen over de kenmerken en kwaliteiten van een product. ‘Proeven’ is een woord dat voor mij uitstekend past bij dit boek: een buffet, een rijk gevulde dis, waar we kunnen kennismaken met Thys’ producten, creaties van een vruchtbare kruisbestuiving. We kunnen er losse hapjes van nemen, of de hele maaltijd nuttigen. Het is ‘food for thought’. Bij tijd en wijle is het boek best een hele kluit. Aandachtig herkauwen door te herlezen levert weer nieuwe inzichten op. Net als voor maaltijden geldt: samen met anderen smaakt het beter. Dit boek is zeer geschikt om gezamenlijk te lezen in bijvoorbeeld intervisiegroepen; het geeft nieuwe taal om ervaringen te delen.

Noot

- 1 Thys, M. (2006). *Fascinatie — Een fenomenologisch-psychoanalytische verkenning van het onmenselijke*. Amsterdam: Boom.

De psyche als kunstwerk

Bespreking van

Trui Missinne & Christine Franckx (red.) (2021). *Eros op de scène — Psychoanalytische en artistieke beschouwingen*. Antwerpen: Gompel & Svacina. ISBN 978946371281, 172 pp., € 28,00

LINDA DIL

In 2019 vond de zevende studiedag van de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse plaats ter ere van de psychoanalytica Joyce McDougall (1920-2011). Deze psychoanalytica uit Nieuw-Zeeland woonde in Londen en Parijs en heeft een schat aan originele concepten geïntroduceerd, die als kralen aan een ketting in de bewerkte lezingen van deze bundel figureren. Ze is bekend geworden als expert op het gebied van psychosomatiek en seksuele identiteitskwesaties. Ze had een bijzondere interesse voor de kunsten en behandelde vele kunstenaars. Als niet-ingewijde raakte ik snel onder de indruk van deze vrouw, die geroemd wordt om haar respectvolle houding tegenover de creatieve oplossingen voor psychische nood van haar patiënten. Ze komt zelf op mij over als een soort kunstenaar, die tegendraadsheid en originaliteit vierde, met beide voeten in de klinische klei. In Groot-Brittannië kan ze gerekend worden tot de *Independents* en in Parijs, waar ze vervolgens naartoe verhuisde, werd ze aanvankelijk verleid door de lezingen van Lacan, waar ze zich vervolgens toch van distantieerde.

In de bloemlezing *Eros op de scène — Psychoanalytische en artistieke beschouwingen* worden verschillende gedaantes van Eros ten tonele gevoerd. Franckx geeft in haar inleiding historische context en legt onder andere uit dat Eros bij McDougall zowel verwijst naar menselijke seksualiteit als naar de kracht die het psychisch leven voort-

stuwt. Bij Freud moet de levensdrift de kracht van de doodsdrift verzwakken. McDougall stelt in 1995 dat geweld en transgressie op een bepaalde manier wel nodig zijn om een nieuwe gedachte, een fantasie, droom of nachtmerrie in de wereld te brengen. Om dit te kunnen is het noodzakelijk dat iemand zich zowel zijn vrouwelijkheid als zijn mannelijkheid toe-eigent. Dan komt deel 1, dat ingaat in op de klinische praktijk. Labbé grijpt terug op de psychoanalyse van het 9-jarige autistische jongetje Sammy, om de eclecticische houding en creativiteit van McDougall mee aan te tonen. De gebeurtenissen in de speelkamer zijn duizelingwekkend, de interpretaties ook. Een tekening toont een moeder <die zijn penis met haar borsten wil afrukken>. De psychoanalytica toont een grote ontvankelijkheid voor dit kind, met wie ze nieuwe woorden verzint en dat ze melk te drinken geeft. De Rijdt haakt aan op McDougalls stelling dat seksualiteit inherent traumatisch is. Ze beschrijft een casus van een adolescente bij wie een homoseksuele relatie een psychose afwendt. Tijdens de behandeling probeert patiënte de vrouwelijkheid van haar analytica als het ware <te stelen>, om zo geleidelijk aan haar eigen vrouwelijke identiteit te bemachtigen. De dromerige afbeelding van twee elkaar oarmende vrouwen, een aquarel van Schiele, op de omslag van het boek vormt hier een mooie verwijzing naar. In een volgend hoofdstuk bespreekt Vermote verschillende vormen van liefde. Hoewel hij begint te schrijven dat het moeilijk is om over liefde te spreken, volgt daarna toch een vloeiende uiteenzetting over verschillende vormen van liefde (romantische, langdurige en mystieke). Deze zet hij vervolgens in een model, <dat gelukkig veel mysterie verdraagt>, want de liefde laat zich uiteindelijk niet vatten. Missinne vervolgt op een andere centrale stelling uit McDougalls werk, namelijk die van de universeel menselijke psychische

biseksualiteit. Een zich al te snel schikken naar <man> of <vrouw> zijn brengt het risico met zich mee gevangen te raken in een te strak, schijnbaar neurotisch pak, zo schrijft ze. Dit kan leiden tot blokkades op intellectueel en creatief vlak, en bovendien tot seksuele problemen. Perversies werden door McDougall liever *neoseksualiteiten* genoemd, uit ontzag voor de eindeloze en creatieve <oplossingen> achter rigide seksuele scenario's. Verrijkt met fraaie afbeeldingen in kleur, vormt dit hoofdstuk een duidelijke opmaat naar deel 2 van dit boek, waarin gesprekken staan met gerenommeerde kunstenaars, waarover straks meer. Een van McDougalls credo's was dat verslaving een middel tot zelfgenezing is, waarvan de betekenis onderzocht moet worden. Faoro-Kreit behandelt vervolgens <de addictieve psychische economie>, ontstaan wanneer een moeder als het ware een verslavende relatie met haar kind tot stand brengt, dat zo nooit het vermogen om alleen te zijn ontwikkelt. In verslavingsgedrag zelf kan een afrekening gezien worden met verschillende falende interne objecten. Hebbrecht gaat in zijn bijdrage in op emotionele verdooving, een toestand die er in de klinische praktijk toe kan leiden dat de behandelaar zich al snel (dood)verveelt. Schijnbaar normaal met weinig tekenen van psychopathologie, noemde McDougall deze patiënten wel *normopathen*. De volgende titel is *Stille kreten*, geschreven door Lecoq, over psychosomatische problematiek. Preverbaal is de communicatie van het kind onvoldoende opgemerkt en dus niet bewerkt. Droombeelden moeten nog opgebouwd worden, terwijl een <preverbaal spreken in tekens> zich soms ook niet laat horen binnen de analytische relatie. De patiënt kan zich namelijk ook verdedigen tegen ontwikkeling en liefde. Zo kunnen psychosomatische ziekten alsnog verschijnen als een laattijdige schreeuw die de stilte doorbreekt.

Deel 2 ten slotte vormt het bruisende slotakkoord, met een weergave van ontmoetingen (dit woord doet deze gesprekken eer aan; het zijn naar mijn idee geen 'interviews', omdat deze teksten zoveel meer kleur en diepte geven) met drie kunstenaars, van wie Alain Platel de eerste is. Hij is regisseur en choreograaf, orthopedagoog van origine, die per toeval in het artistieke milieu is terechtgekomen. Verschillende concepten die in de voorgaande hoofdstukken behandeld werden komen hier als vanzelf spelenderwijs terug. Lichamelijkheid, fluïde seksualiteit, leven en dood, kunst maken: alles komt voorbij. Op de vraag wat goede kunst nou eigenlijk is, moet hij het antwoord schuldig blijven.

Reinhilde Declair is actrice en theatermaakster. Zij vertelt over haar samenwerking met mensen die een achterstandspositie hebben, door armoede of psychische ziekte. De authenticiteit en eerlijkheid van deze mensen die het beste in zichzelf naar boven halen, daar kunnen beroepsspelers niet tegenop, zo vertelt ze.

Ook het laatste gesprek, met Berlinda De Bruyckere, is zeer de moeite van het lezen waard. Haar kunst is een raadsel op zichzelf. In Parijs belandde ik eens op een donkere Museumnacht onverhoeds in een galerie waar een installatie van haar stond, een met paardenvellen op ladders gedrapeerd, in zacht schemerlicht. Eerst een zinnelijke aanblik en dan een doodsheid ... Ik stond even aan de grond genageld. Even gefascineerd als door deze bundel, die ik zeer kan aanbevelen.

Bioniaanse psychoanalyse: work in progress!

Bespreking van

Antonino Ferro (red.) (2018). *Contemporary Bionian theory and technique in psychoanalysis*. London: Routledge. ISBN 9781138820593, 272 pp., £ 36,99

MARC HEBBRECHT

In de Italiaanse stad Pavia wordt een groep psychoanalytici rondom Antonino Ferro geïnspireerd door het vroege werk van Bion en de veldtheorie van de Frans-Argentijnse analytici Madeleine en Willy Baranger. Zij zijn ongelooflijk productief en hun output zal de psychoanalytische praktijkvoering in de toekomst beïnvloeden. Om die reden blij ik hun bijdragen op de voet volgen. Ik zal mij hier beperken tot het aanstippen van de nieuwe ideeën die in dit boek aan bod komen.

Hun opvatting over het onbewuste verschilt radicaal van de freudiaanse visie. Het onbewuste is volgens hen niet alleen een functie van de persoonlijkheid die de realiteit in zich opneemt, verwerkt en verteert, maar die vooral symboliseert. Het Onbewuste staat niet in oppositie met het Bewuste, en is er ook niet van gescheiden. De vergelijking wordt gemaakt met de ring van Möbius: het bewuste penetreert continu in het onbewuste en omgekeerd; ze lijken twee onderscheiden vlakken, maar in feite gaat het slechts om één vlak dat om zichzelf roteert.

In het eerste hoofdstuk geeft Collovà een overzicht van de theorieën over de psychoanalytische setting (Freud, Winnicott, Bléger, Baranger). Aan het einde van dit hoofdstuk krijgen we interessante tips voor hoe de analyticus kan zorgen voor zijn mentale